

კულტურული მემკვიდრეობის განოცდილი აფხაზეთში

XX საუკუნის ბოლოს საბჭოთა იმპერიის დასუსტება და რღვევა დაიწყო, რის შედეგადაც განსხვავებული გეოპოლიტიკური რეალობა დადგა. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე ნათელი გახდა, რომ ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობისა თუ სუვერენიტეტის შენარჩუნება დიდ პოლიტიკურ გამოცდილებასა და შესაბამის ნაბიჯებს მოითხოვდა. სააშკარაოზე გამოვიდა სეპარატიზმის პრობლემა ორ ისტორიულ ტერიტორიაზე – ე.წ. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქსა (ცხინვალის რეგიონი) და აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში.

ორივე შემთხვევაში სეპარატისტულად განწყობილ ძალებს მხარს უჭერდნენ და მართავდნენ რუსეთის რეაქციული ძალები. ყოველივე ამან სათავე დაუდო საქართველო-რუსეთის ომის ახალ ეტაპს, რომელიც პერიოდულად შეიარაღებულ კონფლიქტში გადაიზრდებოდა ხოლმე. შედეგად მივიღეთ დანაწევრებული საქართველო, რომლის ტერიტორიების მნიშვნელოვანი ნაწილი დღეს რუსეთის ფედერაციის მიერ არის ოკუპირებული. ამასთანავე, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკა (ასევე ე. წ. სამხრეთ ოსეთის რესპუბლიკა) რუსეთის ფედერაციამ, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები აღიარა, რომელსაც რამდენიმე სახელმწიფოც შეუერთდა.

არსებული რეალობა არ შეიძლება, მხოლოდ XX საუკუნის მიწურულის პოლიტიკური ცხოვრების შედეგად მივიჩნიოთ. ის ორი საუკუნით ადრე დაიწყო. ამ დროის განმავლობაში საქართველოსა და რუსეთს შორის ათეულობით სამხედრო დაპირისპირება მოხდა.

მთელი ამ ხნის განმავლობაში რუსეთი საქართველოს განუყოფელი ნაწილის – აფხაზეთის მისაერთებლად მრავალმხრივი მიმართულებით იბრძოდა. ბუნებრივია, მის მიზანში, ამ ტერიტორიაზე არსებული ისტორიულ-კულტურული ფასეულობებიც მოექცა, რომლებზეც მათი წარმომავლობის დამადასტურებელი უძველესი ქართული წარწერები თუ ფრესკები იყო შემორჩენილი [3, 3].

აღსანიშნავია, რომ პოლიტიკურმა პროცესებმა, კულტურულმა თუ ისტორიულმა წარსულმა, საქართველოს ტერიტორიების საკმაოდ დიდი ნაწილი სხვა ქვეყნების ფარგლებში მოაქცია, რის გამოც

დღეს ქართული კულტურის უმნიშვნელოვანესი ძეგლები ჩვენი ქვეყნის ფარგლებს მიღმაა და არცთუ ისე სახარბიელო მდგომარეობაშია.

თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე, ისევე როგორც საქართველოს სხვა ისტორიულ რეგიონებში, შემორჩენილია მდიდარი ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობა, რომელმაც საუკუნეების ქარტახილებს გაუძლო და ღემდე შემორჩა, როგორც სიმბოლო ჩვენი ქვეყნის ისტორიულ-კულტურული ერთიანობისა და სულიერი გაუტეხელობისა [4].

საქართველო, როგორც ერთ-ერთი უძველესი ქრისტიანული სახელმწიფო, მდიდარია მსოფლიო მნიშვნელობის უნიკალური ისტორიული და კულტურული ღირებულების ძეგლებით, სამუზეუმო ნივთებით, სხვა ფასეულობით. საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის მიღწევის შემდეგ, ქვეყანაში ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა ატარებს არა კამპანიურ და ფრაგმენტულ ხასიათს, არამედ პროცესი მოქცეულია საერთო სისტემაში, რომელიც ხორციელდება სახელმწიფო, ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მმართველობის ორგანოების, იურიდიული და ფიზიკური პირების კანონით გათვალისწინებულ უფლებამოსილებათა ფარგლებში.

კულტურული მემკვიდრეობა არის ერის იდენტობის სამართლიანი ანარეკლი და იგი გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ეთნიკური კონფლიქტების მოგვარების პროცესში [6, 1].

უკანასკნელი ათწლეულების მანძილზე ოკუპირებულ აფხაზეთში მდებარე კულტურული მემკვიდრეობის უნიკალური ძეგლების უმრავლესობას არასწორი მოპყრობისა თუ ბუნებრივი ზემოქმედების შედეგად მნიშვნელოვანი საფრთხე დაემუქრა. აღნიშნული ძირძველი მხარე განსაკუთრებით მდიდარია ისტორიული, არქეოლოგიური, რელიგიური კულტურის ძეგლებით. აქ ქართველებმა საუკუნეების განმავლობაში შექმნეს კულტურის უნიკალური ნიმუშები.

ვფიქრობთ, რეგიონში არსებული ძეგლები თანაბრად ეკუთვნის ქართველებსა და აფხაზებს თუმცა, უდავოდ, ესენი ქართული კულტურის ძეგლებია იმიტომაც, რომ ამ ქვეყანას საქართველო ერქვა. ქართველური, კოლხური ტომები ნამდვილად იყვნენ დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიის მობინადრეთა შორის. ამას ერთმნიშვნელოვნად ადასტურებენ არა ქართული, არამედ ძველი ბერძნული წერილობითი წყაროები. სულ ცოტა, ქრისტეს შობიდან I-II საუკუნეებიდან, იქ ცხოვრობდნენ ამჟამინდელ აფხაზთა წინაპრებიც, თუმცა შეიძლება უფრო ადრიდანაც, რადგან იქ არის არქეოლოგიური მასალა – განსაკუთრებით, გუმისთის იქითა ტერიტორიაზე, რომელიც

ქართველი არქეოლოგების დასკვნით, ისტორიული კოლხეთის ცენტრალური რაიონებისაგან განსხვავებით, მეტ საერთოს პოულობს ჩრდილოეთ კავკასიურ ძეგლებთან, მაგრამ უკვე VII-VIII საუკუნეებიდან, თანდათანობით დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორია საერთო-ქართული ქრისტიანული ორგანიზმის ნაწილი ხდება. იქმნება ერთიანი ქართული ქრისტიანული ცივილიზაცია.

მართალია, ცალკეულ კუთხეებს ჰქონდათ თავისებურებები, მაგრამ ეს იყო ერთიანი ქართული კულტურული სივრცე მთელი ქვეყნის მასშტაბით – აფხაზეთის ჩათვლით. ამდენად, მთელი ის კულტურული ძეგლები, რომლებიც იმ ეპოქიდან შეიქმნა, საერთო ქართული ეროვნული კულტურული მემკვიდრეობაა, რომელსაც თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე თანაბრად ქმნიდნენ ქართველებიც და აფხაზთა წინაპრებიც. მაგრამ ის აფხაზობა, რომელთაგანსახლების ძირითადი არეალი იმ პერიოდში აფხაზეთის საერისთავოს – ანაკოფია-ახალი ათონის ჩრდილოეთით – ტერიტორია იყო, თავის ქართველ თანამოძმეებთან ერთად ქმნიდა ამ ქრისტიანულ ცივილიზაციას, იმ დროისთვის კულტურულად, სახელმწიფოებრივად ზოგადქართული მენტალიტეტის მატარებელი რომ იყო [2].

ოკუპირებულ აფხაზეთში არსებული ტაძრები, საფორტიფიკაციო ნაგებობები, ხატწერის ნიმუშები და მსოფლიო მნიშვნელობის ეპიგრაფიკული წარწერები ნათლად მეტყველებენ, რომ აფხაზეთი ყოველთვის იყო ქართული სახელმწიფოს განუყოფელი ნაწილი. რამდენად ალიქვამენ აფხაზები ამ კულტურულ მემკვიდრეობას ასეთ კონტექსტში ცალკე საუბრის თემაა, მაგრამ ფაქტია, რომ რუსეთის ფედერაციას, რომლის „მკლავებში მოქცეულ“ აფხაზ ხალხს სრული ასიმილაცია, კულტურული და ლინგვისტური გადაგვარება ემუქრება, ნამდვილად არ აინტერესებს ქართული ეკლესია-მონასტრებისა და წარწერების ბედი.

მთელი პრობლემა ისაა, რომ დღევანდელი აფხაზები არასწორად მიიჩნევენ, თითქოს თანამედროვე აფხაზეთის მთელი ტერიტორია იმთავითვე მხოლოდ და მხოლოდ აფხაზთა საცხოვრისი იყო. ასე რომ, არანაირი მონოპოლიური უფლებები აფხაზებს დღევანდელი აფხაზეთის ქრისტიანული კულტურის მემკვიდრეობაზე არ შეიძლება გააჩნდეთ. ეს არის მათი ერთ-ერთი ყველაზე დიდი სიცრუე, რომელიც ჩვენ ყოველნაირად უნდა ვამხილოთ.

საგულისხმოა, რომ ინსპირირებული შეიარაღებული კონფლიქტის შედეგად, მნიშვნელოვანი ზიანი მიადგა ქართულ კულტურას, როგორც საომარი მოქმედებისას, ასევე, განგებ დაზიანების შედეგად. უდავოა, რომ ოკუპირებულ აფხაზეთში შემორჩენილია მდიდა-

რი კულტურული მემკვიდრეობა, რომელმაც საუკუნეების ქარტახი-ლებს გაუძლო და დღემდე შემორჩა, როგორც ჩვენი ქვეყნის პოლი-ტიკური და კულტურული ერთიანობის სიმბოლო.

დღეისათვის, ოკუპირებულ რეგიონში განადგურებულია და კვლავაც ზიანდება უდიდესი მხატვრულ-ისტორიული მნიშვნელობის მქონე უნიკალური ქრისტიანული საკულტო ნაგებობები, შუა საუ-კუნეების ანსამბლები, კედლის მხატვრობის უიმვიათესი ნიმუშები და უძველესი ქართული ნარწერები. საფრთხე შეექმნა ისტორიული, მხატვრული და კულტურული ღირებულების მქონე ძეგლებს, სამუ-ზეუმო ნივთებსა და სხვა ფასეულობებს.

ფრესკების განადგურება, ძეგლებზე ქართული ნარწერების ნაშ-ლა თუ ვანდალიზმის სხვა ფაქტები ჩვენს მეხსიერებას ახლო წარსუ-ლიდან შემორჩა და მიუხედავად იმისა, რომ დღეს სიტუაცია შედარე-ბით თითქოსდა დაბალანსდა, ქართულ მხარეს ყურადღების მოდუნე-ბის უფლებას არ აძლევს და მათთვის ისტორიული სახის შენარჩუნე-ბისათვის ბრძოლა მნიშვნელოვან საზრუნავს წარმოადგენს.

ამასთან ერთად, საქართველოს ტერიტორიების მრავალწლიანმა ოკუპაციამ გამოიწვია ქართული კულტურული და ისტორიული ძეგ-ლების დაზიანება. ამდენად, უაღრესად აქტუალური ხდება ტერი-ტორიაზე არსებული ეროვნული საგანძურის დაცვისა და მოვლა-პატრონობის საკითხი. გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყი-სიდან, საქართველოს ხელისუფლება ამ მიმართულებით ობიექტური მიზეზების გამო ვერ ახორციელებს აუცილებელ ღონისძიებებს. დღეს, მთელი ცივილიზებული მსოფლიოს თვალწინ საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე მიმდინარეობს ქართული სულიერე-ბის საგანძურის მიზანმიმართული გაყალბება.

ოკუპირებულ აფხაზეთში უკანონო სამუშაოებმა გამოუსწორებ-ლად დააზიანა ილორის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია (XI საუკუნე), დაიკარგა ქართული ასომთავრული ნარწერები, ეკლესიას დაადგეს რუსული ეკლესიების მსგავსი გუმბათი. ოჩამჩირის რაიო-ნის სოფელ ბედიამი მდებარე ტაძრის სარესტავრაციო სამუშაოს დროს ჩამოინგრა გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფის ბაგრატ III-ის ფრესკა და დადიანების საქტიტორო პორტრეტები. დაზიანდა გულრიფშის რაიონის სოფელ დრანდის ეკლესიის (VI-VIII საუკუნეების) ინტერიერში არსებული ადრე შუა საუკუნეების ემბა-ზი, გაჩანაგდა არქეოლოგიური ნაშთები ეკლესიის ეზოში სამუშაოს დროს. მიწის სამუშაოებმა დააზიანეს ახალი ათონის წმინდა სვიმონ კანანელის სახელობის ეკლესიის ეზოში არსებული არტე ფაქტები. მსგავსი მაგალითები უამრავია.

ილორის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია შეიძლება ჩაითვალოს ძეგლის პოლიტიკური ნიშნით რესტავრაციის ნათელ მაგალითად, რაც წარმოადგენს ეთნიკური წმენდის პოლიტიკის გაგრძელებას და იგი ზიანს აყენებს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვას ოკუპირებულ ტერიტორიებზე [7, 37].

აღსანიშნავია, რომ ოკუპირებულ რეგიონში, ასევე, ხორციელდება უკანონო არქეოლოგიური გათხრები („შავი არქეოლოგია“) და სარესტავრაციო სამუშაოები. უკანონოდ ითვლება, რადგან სამუშაოების ნებართვა საქართველოს შესაბამისი უწყების მიერ არ არის გაცემული. დღემდე უცნობია რეგიონში დარჩენილი განსაკუთრებული კულტურული ღირებულებების მქონე ფასეულობების, ხელოვნების ნიმუშებისა და ანტიკვარული ნივთების ბედი, რომელიც ხაზს უსვამს აფხაზეთში ქართული კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელობას.

აფხაზეთის ოკუპაციის შემდეგ, არაერთი ქართული ისტორიული ძეგლი განადგურდა, ძირითადად ეკლესიები. ადგილზე ჩატარებული „რესტავრაციების“ დროს ეკლესიებში ნადგურდება უძველესი ქართული წარწერები და ფრესკები. ამასთან, იმდენად იცვლება ეკლესიების სტილი, „აღდგენითი სამუშაოების“ შემდეგ იმის მიხვედრა, რომ ეკლესია ქართული იყო, თითქმის შეუძლებელია [1].

1993-2008 წლებში რუსეთის ფედერაციის მიერ აფხაზეთის ტერიტორიის ოკუპაციის შემდეგ, 350 000-ზე მეტმა ადგილობრივმა, უმეტესად ქართველმა მოსახლეობამ დატოვა ისტორიული საცხოვრისი. შესაბამისად, ოკუპირებულ აფხაზეთში ეთნიკური სურათი ხელოვნურად შეიცვალა. ყოველივე ამის შემდეგ, ოკუპანტებმა განაგრძეს წინამორბედთა მიერ დაწყებული საქმე – აფხაზეთის გეოგრაფიულ სახელწოდებათა ტრანსფორმაცია — ტოპონიმის ცვლა. ამასთანავე, რუსულ ყაიდაზე გადაწყობის მიზნით, ტაძრებისა და ეკლესიების ინტერიერისა და ექსტერიერის შეცვლა ან განადგურება. ყოველივე ეს მიმართული იყო და არის რეგიონში ქართველთა ისტორიული კვალის წაშლისაკენ, ისტორიის ფალსიფიკაციისაკენ, რეგიონში ჩარჩენილი ადგილობრივი მოსახლეობის, მათ შორის აფხაზების გარუსებისა და მხარის საბოლოოდ ასიმილაციისკენ.

1997 წელს, ოკუპირებულ აფხაზეთში ომის დამთავრებიდან 4 წელიწადში მოხერხდა იუნესკო-ს კულტურული მემკვიდრეობის შემფასებელი მისიის მივლენა. აღნიშნულმა მისიამ მოკლე დროში დაათვალიერა 17 ძეგლი და თითოეულის მდგომარეობის შესახებ მოკლე ანგარიში წარმოადგინა. 18 წლის მანძილზე ეს იყო ერთადერთი შემთხვევა, როდესაც საერთაშორისო ექსპერტებს მიეცათ შესაძლებლობა

ენარმოებინათ რეგიონში მდებარე ძეგლების სიტუაციის მონიტორინგი.

2008 წლის რუსეთის ფედერაციის აგრესიულმა ქმედებებმა და რუსულმა ოკუპაციამ საფრთხის წინაშე დააყენა ოკუპირებულ აფხაზეთში არსებული ისტორიული ფაქტების გაყალბება, რისთვისაც ნადგურდება ამ ძეგლებზე შემორჩენილი ქართული ისტორიული წარწერები, მეორე მხრივ კი თვით ძეგლების ხელყოფა, დაზიანება, განადგურება, სახეცვლილება, რათა დაეკარგოს ქართული კულტურისადმი კუთვნილების ნიშნები.

2012 წელს საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტრომ იუნესკო-ს კვლავ მიმართა თხოვნით, ადგილზე გაცნობოდა კულტურულ მემკვიდრეობას. 2013 წელს იყო გარკვეული ძვრები. აღნიშნული კუთხით, უკვე ფინანსურ და ტექნიკურ უზრუნველყოფაზეც იყო დაწყებული მუშაობა, ჩართულნი იყვნენ სახელმწიფო უწყებებიც, არსებობდა იმ ძეგლების ნუსხა, რომლებიც საერთაშორისო მისიას უნდა დაეთვალთვინებინა, თუმცა ეს იდეა არ განხორციელდა. თავად იუნესკო ამის მზადყოფნას ყოველთვის გამოთქვამდა, წასულიყო ჯგუფი ოკუპირებულ აფხაზეთში, თუმცა მათ ასევე კარგად ესმით, რომ სამუშაო ჯგუფის შემადგენლობის პირადი უსაფრთხოება კრიმინალური ვითარების უკონტროლობის გამო, იქ გარანტირებული ვერ იქნებოდა, რადგან მსგავსი გარანტიები არ არსებობს.

ოკუპირებულ ტერიტორიაზე ქართული კულტურული მემკვიდრეობის განადგურების ერთ-ერთი ბოლო ფაქტი გახლავთ, 2017 წლის 3 იანვარს, რუსეთის ფედერაციის საოკუპაციო ძალების სამხედრო პოლიგონის მომზადების მიზნით, გულრიფშის რაიონის სოფელ ნებელდასთან არსებული მრავალფენიანი არქეოლოგიურ-არქიტექტურული ძეგლის – VIII-IX-სა და გვიანი შუა საუკუნეების ნასოფლარის, სამაროვანის, ეკლესიის ნანგრევებისა და XX საუკუნის შუა ხანების პოლონელთა სასაფლაოს განადგურება.

უფრო ადრე კი, ოჩამჩირის რაიონის სოფელ ილორში მდებარე, XI საუკუნის წმინდა გიორგის სახელობის ტაძარში რუსმა მღვდელ-მსახურმა ახალი იატაკი დააგო. მან უძველესი ქვები წმინდა ტაძრიდან აყარა და საკუთარი სახლის ეზოში ახალი სამლოცველო ააშენა. ილორში მდებარე ტაძრის განადგურება საოკუპაციო რეჟიმმა ჯერ კიდევ 7 წლის წინ დაიწყო, როდესაც წმინდა ტაძარში კედლები გადაღებეს, ე. წ. რუსული სტილის გუმბათი დაადგეს, კონდიციონერები დაამონტაჟეს და უნიკალური ქართული წარწერები ნაშალეს.

ვფიქრობთ, ზემოხსენებული ფაქტები საგანგაშოა ქართული სახელმწიფოსათვის, რადგან იგი წარმოადგენს ქვეყნის სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის წინააღმდეგ მიმართულ ქმე-

დებას, რაც კიდევ ერთხელ მიანიშნებს ოკუპირებულ რეგიონში არსებულ უმძიმეს მდგომარეობაზე.

ოკუპანტი რუსეთის მხრიდან პირველი მცდელობა როდია მსგავსი სახის მიზანმიმართული ქმედებები საქართველოს ისტორიული მემკვიდრეობის კულტურული ძეგლებისა და მოქმედი ეკლესია-მონასტრების მიმართ, რაც თავისთავად ისახავს მიზნად ქართული ისტორიული ნაშროების განადგურების მცდელობას.

ოკუპანტის მხრიდან ასეთი მიზანმიმართული, უკანონო ქმედება კიდევ ერთხელ მიანიშნებს საქართველოს ოკუპირებულ რეგიონში სამხედრო და სოციალური კუთხით არსებულ უმძიმეს ვითარებაზე. რუსეთის ფედერაციასთან ურთიერთობის მრავალსაუკუნოვანმა პრაქტიკამ საქართველოს საერთაშორისო საზოგადოებას აჩვენა, რომ მისთვის საერთაშორისო ნორმების, ვალდებულებების დაცვა პრიორიტეტს არ წარმოადგენს.

საგულისხმოა, რომ კულტურული მემკვიდრეობის გამიზნული დაზიანება უხეშად არღვევს საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლით გათვალისწინებულ ვალდებულებებს, კერძოდ კი „შეიარაღებული კონფლიქტის შემთხვევაში კულტურულ ფასეულობათა დაცვის“ 1954 წლის კონვენციას, ასევე, „კულტურული მემკვიდრეობის გამიზნული განადგურების“ შესახებ UNESCO-ს 2003 წლის დეკლარაციის პრინციპებს. საოკუპაციო და სეპარატისტული ძალები აქტიურად ცდილობენ დაამტკიცონ, რომ იმსაგანძირს, რომელიც ამ ტერიტორიებზე მდებარეობს, საქართველოს ისტორიასთან და კულტურასთან საერთო არაფერი აქვს.

ამ ფსევდომეცნიერული პროპაგანდითა და ქმედებებით ისინი ცდილობენ მსოფლიო საზოგადოებრიობის შეცდომაში შეყვანას, აღნიშნული ტერიტორიების საბოლოო ანექსიას, ჩადენილი ეთნომენდისა და სამხედრო დანაშაულებების შედეგების დაკანონებას, რაზედაც სრული პასუხისმგებლობა, როგორც ოკუპანტს, რუსულ მხარეს ეკისრება. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების მიერ გადადგმული ნაბიჯები ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისა და პოპულარიზაციის მიმართულებით ითვალისწინებს საერთაშორისო ორგანიზაციებთან მჭიდრო თანამშრომლობას.

საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების, აკადემიური წრეების, არასამთავრობო სექტორის წარმომადგენელთა არაერთმა მცდელობამ საერთაშორისო საზოგადოების მხარდაჭერით შეეჩერებინა ოკუპირებულ აფხაზეთში ქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლების იერსახის მიზანმიმართული შეცვლა და ისტორიის, ძირძველი სოციალურ-კულტურული იდენტობის ფალსიფიკაცია, შედეგი ვერ გამოიღო.

საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს განმარტებით, ზემოაღნიშნული უკანონო ქმედებები კიდევ ერთხელ მიანიშნებს საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე სამხედრო და ჰუმანიტარული კუთხით არსებულ უმძიმეს მდგომარეობაზე [5].

ჩვენ იმედს ვიტოვებთ, რომ საერთაშორისო თანამეგობრობისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების დახმარებით, ქართული კულტურული მემკვიდრეობის განადგურების შეჩერება მოხერხდება. რამეთუ მიგვაჩნია, რომ ეს არამარტო ქართველთა და აფხაზთა სიმდიდრეა, არამედ მას ზოგადსაკაცობრიო კულტურული მნიშვნელობა გააჩნია. რამეთუ იგი, მსოფლიოს ცივილიზაციის განუყოფელი ნაწილია.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გ. ღვედაშვილი, ილორიდან წებელდამდე – აფხაზეთში დაზიანებული და განადგურებული ისტორიული ძეგლების არასრული ჩამონათვალი, http://www.resonancedaily.com/mobile/index.php?id_rub=2&id_artc=32141 (16. 01, 2017).
2. ზ. პაპასქირის ინტერვიუ: რატომ ვერ მოიკიდა აფხაზეთში ფეხი ვერც ქრისტიანობამ და ვერც ისლამმა და რატომ ცდილობდა სერგეი ბალაფში წარმართობის აფხაზეთის „ნაციონალურ რელიგიად“ გამოცხადებას, <http://tbilisebi.ge/index.php?newsid=14062> (26/03/2012).
3. კულტურული მემკვიდრეობა აფხაზეთში, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობა, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლებისა და კულტურის სამინისტრო, თბილისი, 2015.
4. ლ. ახალაძე, თანამედროვე აფხაზეთის მატერიალური კულტურის ძეგლები (ნაწ. I); http://expertclub.ge/portal/cnid_6484/alias_Expertclub/lang_ka-GE/tabid_2546/default.aspx (21. 10. 2010);
5. საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს განცხადება, თბილისი მოსკოვს მოუწოდებს, შეწყვიტოს აფხაზეთში ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების განადგურება, <http://www.livepress.ge/ka/akhali-ambebi/article/17801-thbilisimoskov-smoutsodebsshetsyvitosafkhazethshiqarthulikulturulimemkvidreobisdsze glebis ganadgureba.html> (10. 01. 2017).
6. M. Didebulidze, Cultural Heritage of Abkhazia (Aphkazeti), G. Chubinashvili National Research Centre for Georgian Art History and

Heritage Preservation, Tbilisi, Georgia, 2016;

7. M. Dvalishvili, *The alternation of history: The case of restoration of the 11th-century church of St. George in Ilori in Abkhazia, Georgia*, *Protecting Cultural Heritage in Times of Conflict*, Rome, Italy, 2012.

Gela Tsaava
Doctor in Humanities

Cultural Heritage Genocide in Abkhazia

Summary

Genocide issues are the subject of scientific researches since the beginning of the last century. Since the last century, more and more materials developed regarding to genocide and more concretely, on the cultural genocide issues. Although, cultural genocide policy of Russian Empire on the territory of Abkhazia is not a particular subject of study yet. Cultural heritage can be either a cohesive force or a divisive one when exploited for political purposes directed toward political hegemony.

Numerous evidences provide alarming information on illegal archaeological excavations and illicit trafficking of cultural goods, as well as on the continuous inappropriate „restoration“ and „reconstruction“ works, neglect, lack of maintenance and even vandalism. Russian Neo-Imperialistic tentacles, which occupy and completely control Abkhazia’s land, sea and air, did not leave Georgian historical-cultural heritage out of focus.

Considering all the above mentioned, it is clear that cultural genocide of Abkhazia was step-by step, well-planned and implemented action. It was continues process, that had strong ideological background. The main aim of this ideology was to transform Abkhazia cultural identity and convict cultural genocide of the people inhabited on the Abkhazian territory. By changing demographic balance, introducing new values, which were different from the original traits and often collided with them, aggressive pro-Russian identity formed.